

A feltámadásnak kitett test

Jean-Luc Nancy: *Noli me tangere*

MMA Kiadó, 2020

„Mert megölhették hitvány zsoldosok,
és megszünhetett dobogni szive –
Harmadnapra legyőzte a halált.
Et resurrexit tertia die.”
Pilinszky János: *Harmadnapon*

Jean-Luc Nancy francia gondolkodó *Noli me tangere* című könyve a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti Kutatóintézete által indított filozófiai-esztétikai tárgyú *pars pro toto* sorozatban látott napvilágot. Az intézet jóvoltából immár a szerző második munkája válik elérhetővé a magyar olvasóközönség számára, s ezt még akkor is fontos eseményként szükséges számba venni, ha az első *In statu nascendi* válogatáskötet csekély visszhangot váltott ki, s ma sajnálatos módon gyakorlatilag elérhetetlen a könyvesboltokban.¹ Nancyról nem mondható el, hogy itthon a széles körben ismert filozófusok közé tartozna, annak ellenére sem, hogy a fentiek mellett az utóbbi években további fontos könyvei jelentek meg magyarul,² s két alkalommal Magyarországra is ellátogatott.³ Pedig személyében az egyik leg-

nagyobb hatású jelenkori gondolkodót tisztelhetjük, akinek munkái fontos alapkítói a kontinentális filozófiai diskurzusnak. A Kiss Gabriella által lefordított szöveg ugyan nem tartozik legjelentősebb művei közé, abból a szempontból mégis kitűnő választás, hogy argumentációját nem az elméletalkotás, mint inkább az értelmezői igény jellemzi, ennél fogva a filozófusok mellett a tárgyalt téma iránt érdeklődők számára is valamelyest könnyebben befogadható. Más kortárs francia szerzőkhöz hasonlóan Nancy egyébiránt rövid, világos mondatokból építkező írásai is igényelnek ugyanakkor némi előzetes olvasástapasztalatot és értelmezői nyitottságot.

A kereszténység filozófiai igényű értelmezése a kilencvenes évektől került Nancy érdeklődésének homlokterébe. Mindez nem előzmény nélkül történt, már szakdolgozatát Hegel vallásfelfogásáról írta Ricouernél, s rövid ideig teológiai tanulmányokat folytatott a strasbourgi egyetemen. A „kereszténység dekonstrukciója” elnevezésű nagyszabású kutatási programjának eredményeit a kétezres években

csoport (Radvánszky Anikó és Ádám Anikó) által szervezett nemzetközi konferencián vett részt. Az előadások nyomtatásban a *Világosság* 2007/1. számában, illetve a következő kötetben jelentek meg: *Entrenous – Étudessur Jean-Luc Nancy*. Szerk.: Ádám Anikó – Horváth Eszter – Radvánszky Anikó. Bp., 2018.

- 1 Jean-Luc Nancy: *In statu nascendi. Válogatás Jean-Luc Nancy művészeti írásaiból*. Ford.: Horváth Eszter, Kocsubej Alexander. Bp., 2019, Budapesti Metropolitan Egyetem, MMA Művészetelméleti Kutatóintézete.
- 2 Nancy: *A portré tekintete*. Ford.: Seregi Tamás. Bp., 2010, Múcsarnok; Nancy: *Corpus*. Ford.: Seregi Tamás. Bp., 2013, Kijárat.
- 3 Mindkét alkalom a hazai dekonstrukció jeles kutatóinak szervezőmunkájához kötődik: Nancy először Orbán Jolán meghívására 2005-ben volt előadója a Pécsen megrendezett Derrida Memorial Lectures című konferenciának, majd 2017-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen működő Francia Kapcsolat kutató-

két kötetben foglalta össze.⁴ Nancy nem tartotta kielégítőnek, ha a vallást az ateizmus és a teizmus összefüggésében tárgyalták, mivel úgy látta, hogy e két szimmetrikus fogalom régi metafizikai képzetekre nyúlik vissza. Saját vállalkozásának legfontosabb hozadékát a következőképpen fogalmazta meg: „Ha ily módon dekonstruáljuk a keresztény hittételek alapját, az egy isten, a teremtés, a testet öltés, a szeretet, a bűn fogalmát, akkor lehetővé válik, hogy a végtelenséget a végesen belül gondoljuk el anélkül, hogy egy olyan isten végtelenségéhez kötnénk magunkat, amely kívülről lezárja a világot.”⁵ A most magyarul megjelent kötet szervesen illeszkedik ebbe a tájékozódási irányba, amikor a kereszténységben rejlő öndekonstruáló folyamat olyan feltárására tesz kísérletet, amely többek közt a teizmus/ateizmus opozíciót is érvényteleníti.

A *noli me tangere* a keresztény tradíció egyik legismertebb toposzai közé tartozik, s széles körű művészeti hatástörténetet tudhat magáénak. Nancy sem szorítkozik kizárólag az újszövetségi textus elemzésére, s gondolatainak kifejtésekor, ha nem is a széles körű történeti áttekintés igényével, de a téma ismertebb festészeti ábrázolásait is felhasználja. A János evangéliuma által megörökített jelenet szerint Jézus a következő szavakkal hátrította el Mária Magdolnának az őt megérinteni kívánó mozdulatát: „Ne illess engem, mert nem mentem fel az én Atyámhoz, hanem menj az én atyámfiaihoz és mondd nekik: Felmegyek az én Atyámhoz és a Ti Atyátokhoz, és az én Istenemhez és a ti Istentekhez” (Jn 20,17). Az eredeti görög *mé mou haptou* jelentéséhez a fizikai érintés megtagadása mellett a távozást megaka-

dályozó *ne tarts vissza* elutasítása is hozzátartozik. A latin fordításban mindez némileg módosul, a *noli me tangere* annyit tesz: „ne akarj megérinteni”. A megkezdett cselekedet felfüggesztését a szöveg hely szerint az indokolja, hogy Jézus még lent tartózkodik, mivel nem távozott végleg fel az Atyához. A test érintésének evangéliumi története azonban ezzel nem ér véget, nyolc nappal később a feltámadásban kételkedő Tamás saját kezével tapintja meg a keresztre feszítés sebhelyeit. Ezen a ponton érdemes utalni Nancy hagyománykezelésének azon egyoldalú metódusára, amely nem tesz kísérletet arra, hogy a feltámadott test érintését illető ellentétes példák közti viszonyt tisztázza. A kötet Tamást mindössze egy lábjegyzetben említi, s mivel elmarad a két jelenet összevetése, így az apostolok apostolának tekintett Mária a feltámadás első szemtanújaként egyedül szemlélteti a test feltámadására vonatkozó filozófiai értelmezést.

Ahogy különböző munkáiból kitűnik, Nancy számára fontos elméleti kihívást jelentett a test leírása. Mindez nem tekinthető szokatlan és rendhagyó kezdeményezésnek, miután a test körül a 20. századi (francia) filozófiában széles körű diskurzus alakult ki. Nancy külön könyvet szentelt a témának, melyet az 1992-ben *Corpus* címmel publikált művében valóban figyelemre méltó eredetiséggel gondolt újra. Írásában a test börtönébe zárt, bensőként elgondolt lélekre vonatkozó testfelfogást kívánta meghaladni. Erre oly módon tett kísérletet, hogy a saját test önészlelésének arra a sajátosságára mutatott rá, miszerint az ember a lélek közvetítésével mindig eleve kívülről tapasztalja a testét: saját testünket a fájdalomban, a légzésben, az emésztésben szükségképpen csak kívülről vagyunk képesek érzékelni. S csak azért érezhetjük kívülről a miénknek, mivel lélek és test kifordított viszonyában a testi identitás egy olyan érintés révén jön létre, amelyben a kiterjedt lélekhez képest a test bensőként érzékeli önmagát. Nancy ezzel az új megközelítéssel kétségtelenül

4 Nancy: *La Déclosion: Déconstruction du christianisme*, 1. Galilee, Paris, 2005, uő.: *L'Adoration: Déconstruction du christianisme* 2. Paris, 2010, Galilee.

5 Jean-Luc Nancy: *Nancy másik szíve*. [Riporter: Jean Baptiste Marongiu] Ford.: Bró Dániel. In *Élet és irodalom*, 2000, 11, 13.

meghaladta a test eredendő mágikus-narcisztikus önvonatkozását, melyet Merleau-Ponty a látónak és látottnak az egymásba fonódás kiazmusaként írt le. A corpus ebben az értelemben a test varázs alóli feloldásához, egy elsődleges belsőhöz visz-szatérő narcisztikus önszemlélet kikap-csolásához vezet.

Nancy meglátása szerint a keresztény kultúrában a test kitüntetett szerepet ját-szik, ezt mutatják az úrvacsora *hoc est enim corpus meum* („mert ez az én testem”) szavai, melyek a kenyér Krisztus testévé történő átlényegülését fejezik ki. A test megszentelése Isten megtestesülésének eszméjéből ered, ezért fogadhatják el az ostyát a hívők *corpusként*.⁶ S Nancy végső soron ebben látta a kereszténység legfontosabb újítását, hogy „valamiképpen az érintés, az érzékelhetőség, a test és a szív számára közvetlen jelenlét vallásaként jelent meg”.⁷ Bár a test nyugati kultúrtörténetében egymástól sok tekintetben jelentősen eltérő koncepciók is megférnek egymás mellett, testről vallott elképzeléseinket ma leginkább mégis a (szómát és a szarxot megkülönböztető) keresztény felfogás határozza meg. Nancy már a *Corpus* kötetben kitért a keresztény testreprezentáció rövid elemzésére, a következőképpen jellemezve a szellem (*l'esprit, Geist*) inkarnációjára vonatkozó hagyományos felfogást: „A megtestesülésben a szellem testté lőn. Ezért van az, hogy ez a Misztérium példászerűen feltárja saját magát. Ez a szellem mondja saját testéről: *hoc est enim corpus meum*, minden érzéki jelenlétből ő bontakozik ki. Amit tehát a Misztérium feltár, az a test mint feltárult misztérium, önmaga abszolút jele és a jel lényege, a testbe leszállt Isten, az önmagának alávetett test, amit a Misztérium teljes fényébe állítva végül 'feltámadásnak' hívünk.”⁸ Nancy célja, hogy ehhez a szellem

testi önfeltárását képviselő állásponthez képest valami újat mondjon, s megmutassa, hogy a testnek épp az kölcsönöz különös jelentőséget, hogy ellenpontját képezi a szellemnek: azon tulajdonságánál fogva, hogy egyedül képes érinteni vagy nem érinteni, egyúttal a szellem önmagába zárt jelenlétét is képes megnyitni.⁹

A *noli me tangere* kivételnek számít, a keresztény testtapasztalat unikális esetére, az érintés tilalma alá eső feltámadott test (*resurgentis corporis*) ábrázolására kínálva példát. Nancy a halált végleg legyőző *resurrectio* teológiai olvasatától eltérően az anasztaszisz eseményét a halott test átmeneti létállapotaként mutatja be. A köztes helyzetet úgy jellemzi, hogy nincs benne visszatérés – még a halálon túl sem – önmagunkhoz vagy az életbe: „amit önmagunknak (az *éniünknek* nevezünk), megszűnik a halállal”.¹⁰ Nincs visszaút, a halálban valami jóvátétel nélkül és visszavonhatatlanul pusztulásba vész, ez az oka annak, hogy Jézus feltámadása alapvetően különbözik Ozirisz vagy Dionüszosz az élet folytonosságát hirdető újjászületésének mitológiai sémáitól. Nancy másik fontos állítása, hogy a feltámadás a test felemelkedésében nyilvánul meg. A felemelkedés egy olyan, a sír horizontális síkjára merőleges elmozdulást jelöl, amivel a vertikálisba történő perspektíva-váltás a véges élet horizontja fölé egy felfelé emelkedő végtelent helyez. A felemeltetés a holttest fekvő helyzetéből visszanyert egyenes testtartásban realizálódik, ez biztosítja, hogy a feltámadás ek-szisztencia lehessen: „szilárd kiállás a halállal szemben és a halálban”.

A halál határvonalának megtapasztalása tehát éppúgy nem törölhető ki Jézus feltámadott testének megjelenítéséből, ahogy az érintés tilalma sem. Ez a test az élet és a halál közt megnyíló térben áll benne, s ebben a nyitottságban áll ki saját

6 Nancy: *Corpus*, 7–9.

7 Nancy: *Noli me tangere*, 25.

8 Nancy: *Corpus*, 63. kiemelés az eredetiben.

9 Nancy: *Noli me tangere*, 9.

10 Nancy: *Noli me tangere*, 9.

pozíciójáért, ami maga a feltámadott test. Az evangéliumi jelenetben azonban két szereplő lép színre, ezért végső soron Mária Magdolna és Jézus egymáshoz való viszonya mutatja fel a test teljes jelentését. Mert a szellem önmagában zárt jelenlétével szemben a test mindig egy külső viszonyon keresztül mutatja meg igazságát. A két egymás mellett álló test, Mária Magdolna élő testének halandó volta és az égbe távozni készülő Jézus feltámadott teste érinthetetlen összetartozásukban kölcsönöznek kifejezést a köztük fennálló különbségnek: „egy megdicsőült test úgy jelenik meg egy hús-vér testnek, hogy ugyanakkor meg is vonja magát tőle, miközben kölcsönösen felmutatják a másik igazságát”.¹¹ A *noli me tangere* Nancy által kidolgozott értelmezésében tehát a feltámadott testet végül úgy látjuk magunk előtt, amely mögött ott tátong az üres sírbolt, míg előtte a fizikai érintéstől megfosztott női test eleven valósága. Két határ jelöli ki a helyét, ahogy ott áll halál és élet közt a földön, miközben egyik irányba sincs számára visszaút. S felette ott a testében megnyílt végtelen távlata, amelyhez képest megtapasztalhatja véges ittlétének megkérdőjelezhetetlen bizonyosságát.

Nancy könyve az előzőekben nagy vonalakban felvázolt gondolati út kifejtésén túl további izgalmas témákat is érint, így a példázat vagy a kép kérdését, ezek értelmezése a jövőbeli olvasókra vár. Amit zárásul mindenképpen érdemes megemlíteni, az a megjelent magyar fordításra vonatkozik. A kötet érdekessége, hogy nem a 2003-as első, hanem a 2013-as francia újrakiadás jelenti az eredetijét. A választás annyiban mindenképpen üdvözlendő, hogy ily módon az első kiadást követő kritikákra és félreértésekre reflektáló, informatív szerzői előszó is olvasható magyarul. Érdemes mindazonáltal felhívni a figyelmet a 2008-as amerikai kiadásra is, melyet a szerző két további szövegével

11 Nancy: *Noli me tangere*.

egészített ki.¹² A *Mennyben és a földön* egy 2002-ben Párizsban hat és tizenkét év közötti gyermekeknek tartott vallásfilozófiai jellegű előadás és beszélgetés anyagát tartalmazza. Ez a szöveg kevésbé releváns, nem érinti a *noli me tangere* kérdését, legérdekesebb elemzése a francia *ciel* (ég) jelentésére vonatkozik: a szó egyik plurális (cieux) kizárólag vallásos jelentésű (hetedik mennyország), a másik (*ciels*) a festőszetre utal (pl. Vermeer ege) mint a „nyitott dimenziója”. Nancy értelmezésében az ég az emberi világérzékelés sajátos elemeként azt fejezi ki, hogy a föld és a horizont mellett létezik valami a láthatáron túl, amelyhez képest az ég annak nyitott oldalaként fogható fel.¹³

A feltámadás-jelenetben játszott szerepétől eltávolodva a másik, *Mária, Magdolna* című írás a címadó személy leírására koncentrálna. Mária alakján keresztül a szerző ezúttal a „bűn kegyelemnek való kitettségét” mutatja be.¹⁴ Miközben szövegében Nancy lényegében a hosszú hajú, rossz hírű bűnbánó érzéki szépség hagyományos ikonográfiai nőtipusát idézi fel, ezt a képet árnyalja, amikor szenvedését „feltétel nélküli szerelméből” és végtelen elhagyatottságából eredezteti. Az érintés itt is megjelenik témaként, most a bűn helyét illeti, Jézus lábainak megmosásával történik meg a kegyelem, a lélek megtisztulása. Mária Magdolna ugyanakkor a művészek alkotóvágyának modellje, ő jelenti a választ mindazoknak a festés iránti vágyára, akik letérpedelve, szent olajjal a kezében ábrázolják. Mert az ő elhivatottsága nem a fej, hanem a láb köré összpontosul: tiszte nem az állás (amely a feltámadott test kitüntetett vonása), hanem a lehajolás mozdulata, amelyben összekapcsolódik a föld-

12 Jean-Luc Nancy: *Noli me tangere: On the Raising of the Body*. New York, 2008, Fordham University Press.

13 Jean-Luc Nancy: In Heaven and on Earth. In *Noli me tangere: On the Raising of the Body*, 71–72.

14 Jean-Luc Nancy: Mary, Magdalene. In *Noli me tangere: On the Raising of the Body*, 60.

del, a földben fellelhető szépségért, gyönyörért és szenvedésért. Az írás végül Mária-Magdolna meghasonlottságát a kettős név közé illesztett kötőjellel fejezi ki, ami a menny nyitott kapujának küszöbére utal, mint olyan határra, melynek átlépése még várat magára.

Bár a francia gondolkodó életrajzát ismerők számára bizonyára nem jelent újdonságot, mint a testfilozófiájára feltehetően fontos hatást gyakorló eseményt érdemes megemlíteni, hogy Nancynál 1991-ben szívtranszplantációt hajtottak végre. Mire a műtétet követően két év után felépült volna, rák támadta meg a testét, és sokáig kétséges volt, hogy életben marad-e. Saját megfogalmazása szerint életben maradását lényegében annak köszönhetette, hogy a technika elérte azt a fejlettségi szintet, amellyel meg tudták gyógyítani. Szívátültetéssel kapcsolatos tapasztalatát a 2000-ben megjelent *A betolakodó (L'Intrus)* című munkájában dolgozta fel. Most, hogy 81 éves korában elhunyt, már tudjuk, a sikeres transzplantáció és gyógyke-

zelés végül nem kevés idővel, harminc évvel hosszabbította meg az életét.

A Nancy írásaiban fellelhető végtelenre nyíló küszöb egy olyan helyre mutat rá, ahol végérvényesen megszakad a létezés örök természeti körforgása. A mitikus sors felfüggesztésének ezen a helyén, élet és halál szétválasztása közt ott áll Jézus feltámadásban megdicsőült teste, s ott térdepel az érzéki vágyaitól megtisztult Mária Magdolna eleven női teste. Rájuk már nem vonatkoznak sem a lélekvándorlás, sem a túlvilági élet természeti törvényei – a testben lelt halál után az életnek már nincs része egyikben sem. Mindez egy olyan testre mutat rá, amely már csak kívülről, az érintés vagy annak megtagadása által ismerheti fel önmagát. S Nancy *Noli me tangere* című könyvének feltehetően ebben ragadható meg a legfontosabb filozófiai felismerése: számunkra testünk megérintése és megérinthetetlensége jelenti azt az utolsó és legvégső fogódzót, amelyben még azt érezhetjük, hogy *ez a test mi magunk vagyunk*.

Horváth Péter